

škem, ki se je rodila s pogumnim dejanjem dveh Američanov, in je bila v svoji zvrsti edinstvena v zgodovini mirovne konference« — torej v Milesovi komisiji, ki je izjavila, da želi velika večina prebivalstva ostati v Avstriji (str. 110).

Članek Nasproti novi romunsko-madžarski vojni? (str. 115—126) je najbolj »sodoben«. Avtorica Catherine Durandin mu je dala, kot sama pravi, nekoliko napadalen in pesimističen naslov. Časovno zadnji citat nosi datum 20./21. novembra 1988, deset dni pred kolokvijem. Vsebinska prispevka je ne ravno globoka primerjava položaja v sedanjosti (v času članka) in po prvi svetovni vojni, ko se je Romunija (ki je bila sicer le napol zmagovita, saj je bila v vojni podlegla centralnim silam in sklenila z njimi maja 1918 neugoden mir) začela širiti na škodo Ogrske.

Kakor smo že navajeni in kakor skoraj ni mogoče drugače, tudi ta kolokvij in publikacija nista zajela svoje problematike v celoti. Trije referati so posvečeni celotni Avstriji, eden politični (Haas), eden gospodarski problematiki (Kärner), eden pa se ne tiče pariškega miru, ampak le predvojnega in vojnega časa (Schöpfer). Še posebej dva referata opisujeta problematiko Koroške (Fraess-Ehrfeld, Pleterski), ki je tako predstavljena z dveh strani, najbolj natanko v vsej publikaciji. Zelo obsežno, s stališčem slovenskih strank do Avstrije pred vojno in med vojno, je prikazan slovenski problem (Pleterski). Za isti čas, toda na drug način, so razčlenjeni češki odnosi do Avstrije (Marès). Mnogo šibkeje kot koroški sta prikazana banatski (Lory) in madžarsko-romunski problem (Durandin).

Bolj kot so navadno zgodovinske knjige, je naša publikacija povezana s sodobnimi dogodki. Na eni strani se govori o dogajanju v času kolokvija in še pozneje: omenjajo se demonstracije v Jugoslaviji in romunski buldožerji, ki naj bi uničili madžarsko manjšino (str. 35), uvod pa omenja leto 1989. Na drugi strani gre za nove, zelo kritične poglede na Evropo, kakor so jo ustvarile mirovne pogodbe po prvi svetovni vojni. Urednik knjige, Georges Castellan, direktor Centra za raziskovanje civilizacij srednje in jugovzhodne Evrope, poudarja v svoji predavitvi, da so bile mirovne pogodbe po prvi svetovni vojni glede narodov nekdanje Avstro-Ogrske trikrat dezavuirane, z dogodki v letih 1938/39, 1944/45 in 1989. Ne nacionalizem dvajsetih let, ne diktature tridesetih let, ne internacionalistični komunizem po drugi vojni niso rešili problemov teh narodov (str. 5). Ganljivo in nekoliko smešno je sanjati o obnovi Avstro-Ogrske — toda poskusiti si je treba zamisliti konfederalne in federalne strukture, ki bi bile sposobne zagotoviti vsem narodom srednje Evrope nacionalni razvoj v svobodi in harmoniji. Država, kot posameznik, je resnično svobodna samo, če omeji svoje pravice in suverenost v korist plodnega, na zaupanju utemeljenega sodelovanja (str. 7). Pozorna preiskava rešitev po prvi vojni nam bo dovoljevala, meni Castellan, razumeti vzroke neuspehov in videti smer mogočih rešitev (str. 5).

Vasilij Melik

Dragana Gnjatović, **Stari državni dugovi**. Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862—1941. Beograd : Ekonomski institut, Jugoslovenski pregled, 1991. 206 strani.

Pred nami je sila zanimivo delo dr. Dragane Gnjatović, mlade znanstvene sodelavke Ekonomskega inštituta v Beogradu. Gnjatovićeva si je zastavila cilj, skozi državne dolgove Srbije in kasnejše Jugoslavije obdelati finančno politiko omenjenih držav, pri čemer je politično plat vključevala le toliko, kolikor je bilo potrebno za razumevanje snovi. Že na začetku moramo poudariti, da je to ena zelo redkih knjig, ki je pretežno posvečena analizi finančne politike prve jugoslovanske države, poznavanje katere je nujno za razumevanje razvoja celotnega gospodarskega kompleksa v času med obema vojnama. Vedeti moramo, da države z zadolževanjem angažirajo velika sredstva, nujno potrebna za uresničevanje visokih ciljev, kar vedno ne drži, saj so s posojili financirali tudi vojne, prvo svetovno na primer. Državni dolgovi so skratka pomemben vzvod usmerjanja razvoja nacionalnega gospodarstva.

Glede na podnaslov bi pričakovali razdelitev knjige na dva dela. Vendar se tisti trenutek, ko pričnemo knjigo listati, naše pričakovanje razblini. Avtorica je poglavja, katerih je devetnajst, razdelila tako, da ne postavlja ostre zarezne med srbsko in jugoslovansko dobo, temveč zgodba neopazno preide iz enega prostora v drugi. To opravičuje s stališči mednarodnega prava, ker naj Kraljevina SHS ne bi bila nova država. Podedovala je vse stare dolgove Kraljevine Srbije in Črne Gore, v skladu z določili mednarodnih mirovnih pogodb pa je morala prevzeti še ustrezen del dolgov razpadle Habsburške monarhije.

Mlada doktorica, rojena leta 1955, prične zgodbo o dolgovih v letu 1862, ko se je vlada Kneževine Srbije prvič zadolžila v tujini, vendar je dolg že čez pol leta odplačala. Dejansko pa se neskončna »jara kača« oziroma zgodovina državnih dolgov začneja v letu 1867 z drugo zadolžitvijo Srbije v tujini. Poslej je institucija državnega oziroma javnega dolga odigrala eno ključnih vlog v političnem in ekonomskem živ-

ljenju Srbije in Jugoslavije do druge svetovne vojne. Prvi srbski dolgovi so bili namenjeni financiranju priprav na vojno proti Turkom v letih 1876—1878. Sredstva, ki so jih pridobili z zadolževanjem v naslednjih letih, so bila namenjena financiranju gradnje železnic, formiranju in vzdrževanju stalne mirnodobske sestave armade in odkup »spahilukov in čiflukov«. Vsa ta posojila je Srbija najela pri bankirjih v zahodnoevropskih prestolnicah. Obenem je iz lastnih sredstev, kot delniško družbo, ustanovila nacionalno emisijsko ustanovo, Privilegirano Narodno banko, ki je kasneje igrala pomembno vlogo pri financiranju proračunskih primanjkljajev in kreditiranju države tudi za druge potrebe.

Za dolgove v tujini je srbska država jamčila s pomembnejšimi viri državnih dohodkov, kot so bile carinske dajatve, pristojbine, monopoli soli in tobaka, dohodki železnic, zastavili pa so tudi železniško omrežje. Ščasoma so ugotovili, da zastava vseh pomembnejših državnih virov dohodka vodi v izgubo nacionalne ekonomske suverenosti. Zato so z najetjem novih kreditov v tujini (!) odkupili monopole soli, tobaka in železnice. Pomembna prelomnica za srbske državne finance so bile balkanske vojne. Ker so srbske vlade približno na prelomu stoletja uspele uravnotežiti proračun, to je prihodke z izdatki, obenem pa imele sloves dobrega in zanesljivega dolžnika zaradi vestnega odplačevanja starih dolgov, so v Franciji brez težav dobile upnike, ki so bili pripravljeni financirati te vojne. V prvi svetovni vojni so se dolgovi srbske države še povečali, saj so zavezniki vso pomoč, dodeljeno tekom vojne, po njej enostavno spremenili v dolg. Srbski vladi je kljub izgnanstvu uspelo ohraniti nacionalno emisijsko ustanovo, lastno valuto, nacionalno hipotekarno ustanovo in kompletno finančno in davčno zakonodajo. Obenem so redno, vendar pretežno z novim zadolževanjem, izpolnjevali tudi vse dolžniške obveznosti.

Po koncu vojne in nastanku Kraljevine SHS je na jugoslovanskem ozemlju vladala prava valutarna zmeda, saj je krožilo kar nekaj vrst denarja, bolj ali manj razvrednotenega. Nova država je sorazmerno hitro, s pomočjo posojila pri domači emisijski ustanovi, izvedla unifikacijo valute in že 1922 je bil dinar potrjen za državno denarno enoto. Vsled pomanjkanja kapitala doma je država posegla po posojilih v tujini za obnovo v vojni razrušenih zmogljivosti in odkup železnic od dotedanjih lastnikov. Obenem so s temi sredstvi pričeli graditi nove proge, kar pa je v veliki meri onemogočila velika gospodarska kriza. Ravno tako so s posojili preko obveznic nadoknadili vojno škodo in izvajali agrarno reformo.

Vemo, da je za stabilen razvoj vsakega gospodarstva nujno potrebna tudi stabilna valuta. Tega so se ravno tako zavedale vlade tega časa in so se zato lotile stabiliziranja domače valute. V prvi polovici dvajsetih let so jugoslovanske vlade vodile inflacijsko politiko, saj so se za kritje proračunskih potreb zadolževale brez jamstva pri Narodni banki. To je seveda vplivalo na tečaj dinarja v tujini. Nižanje je posredno vplivalo tudi na gospodarske razmere v državi. Tak način financiranja države je prenehal sredi dvajsetih let, ko so zašli v drugo skrajnost in pričeli izvajati precej restriktivno monetarno in proračunsko politiko, ki je ravno tako imela negativne posledice za gospodarstvo. Vsemu navkljub je oblastem uspelo utrditi vrednost dinarja in obdržati enak tečaj vse do leta 1931. Dotedaj so izpolnili tudi večino pogojev za zakonsko stabilizacijo dinarja. V ta namen so se precej zadolžili v tujini, da bi okrepiли devizne rezerve. Smola snovalcev zakonske stabilizacije dinarja je bila v sočasnosti izvajanja projekta z veliko gospodarsko krizo, ki je s posledicami hitro porušila razmerje dinarja do tujih valut. Vlada je takoj reagirala in z ustreznimi ukrepi devizne politike uspela ponovno stabilizirati tečaj dinarja, vendar na nekoliko nižjem nivoju.

Posledica kriznih razmer v gospodarstvu je bila enormna rast kmečkih dolgov, ki so zaradi obsega grozili paralizirati vse gospodarske in finančne tokove v državi. Tudi proglašeni moratorij za kmečke dolgove v letu 1932 ni, razen zmede in dodatnega poslabšanja položaja, omogočil pričakovanega izboljšanja. Končno so ta problem rešili z novim zadolževanjem države v letu 1936. Odlučili so se za javni dolg z emisijo obveznic za likvidacijo kmečkih dolgov, katere so dali upnikom za nadoknaditev nastalih izgub in izboljšanje njihovega likvidnostnega položaja.

Zgodovina predvojnih jugoslovanskih dolgov pa se ne neha na tem mestu, temveč se nadaljuje tudi v letih po drugi svetovni vojni, kar Gnjatovičeva obravnava v zadnjem poglavju. Nova oblast je morala, tako kot leta 1918, priznati in prevzeti tudi stare dolgove. Notranje so regulirali že 1946 s poenotenjem in konverzijo v novo posojilo, ki smo ga odplačevali do 1. oktobra 1977. Zunanji dolgovi pa so bili dokončno regulirani s sporazumi z upniki v letih 1958, 1959, 1960, 1962 in 1967. Do danes je Jugoslavija večino predvojnih dolgov odplačala, razen nekaterih iz let 1927, 1936 in 1938, ki naj bi bili odplačani konec tisočletja, natančneje rečeno leta 1998. Kljub našemu pričakovanju se zgodba s starojugoslovanskimi dolgovi ne bo končala niti v tem letu, temveč bo trajala vse do leta 2018, ko bo na tujih finančnih borzah prenehala kupčija z obveznicami starih jugoslovanskih posojil, emitiranih v dolarjih, funtsterlingih in švicarskih frankih.

To zelo zanimivo knjigo zaključujeta izčrpna povzetka v srbohrvaščini in angleščini. V dodatku nam avtorica postreže s tabelami in obširnimi seznamom uporabljenih virov in literature. V tabelarnem delu objavlja podatke, ki kažejo gibanje zunanje trgovine Srbije in Jugoslavije ter potek zadolževanja srbske oziroma jugoslovanske države pri ustreznih Narodnih bankah. Zlasti sta povedni zadnji dve tabeli, v katerih najdemo popis vseh notranjih in zunanjih dolgov omenjenih držav z odplačilnimi roki, vsotami, obrestno mero in letnico izplačila.

Nedvomno lahko na koncu predstavitve zapišemo, da gre za zanimivo, tekoče in znanstveno korektno napisano knjigo o dosedaj redko obravnavani in širši javnosti malo poznani tematiki. Gotovo pa lahko, glede na avtoričina leta in dejstvo, da je pričujoče delo že njena druga knjiga, tudi v prihodnje pričakujemo podobna »prijetna presenečenja«.

Žarko Lazarevič

Boris Kuret, **Boršt**. Boršt : Prosvetno društvo Slovenec, 1990. 172 strani.

Bogatemu fondu slovenske lokalne zgodovine ter krajevnih kronik se je pred kratkim, decembra leta 1990, pridružilo delo Borisa Kureta »Boršt«. Ta kraj, ki z Dolino, Boljuncem in Ricmanji tvori homogeno enoto tržaškega Brega, pokrajine, stisnjene med kraško planoto in morjem, ki ga tu zapira Zaveljski zaliv, je tako v preteklosti kot v današnjih dneh ohranil svojo strnjeno in narodno zavest.

Tržaška okolica se je v povojnem obdobju znašla pod načrtnim udarcem razlaščaj slovenske zemlje. Nacionalno homogeni teritorij so vseskozi krčili v najrazličnejše namene ter vedno v imenu napredka in bodočega razvoja. Prav dolinska občina, ki je bila izrazito primestna ter z bogato kmečko produkcijo v funkciji vsakodnevne oskrbe tržaškega trga vrtnin in sadja, je v načrtnem razlaščanju slovenskih občin v 60. letih prva izgubila več kot 2/3 agrarne zemlje. Razslojenost prebivalstva, izguba tradicionalnih načinov produkcije ter neposreden stik z mastodontnimi strukturami tovarn, ki so se načrtno zažirale v enotno vaško središče, so bili predpogoj za nevarno inklinacijo vrednot, kjer sta narodna zavest in homogenost kulturne aktivnosti bila sinonim vsakodnevnega uveljavljanja tamkajšnjih vaških skupnosti in njenih prebivalcev.

Trst z okoliškimi občinami je v povojnih desetletjih doživljal usodo planiranega prehoda iz industrijskega centra v središče terciarnih dejavnosti. Ekonomska neučinkovitost, politična nedefiniranost ter demografski padec so prizadeli vse sloje tamkajšnjega prebivalstva. Vizija italijanskega gospodarskega razvoja je ta geografski prostor definirala kot odskočno desko za vključevanje italijanskega kapitala v podonavsko — balkansko področje. V ta namen je bila gradnja cestnih infrastruktur privilegirano področje velikih investicij. Razlaščanje slovenske zemlje je sledilo dvema ciljema: razvojnimi črtam bodočih povezav proti vzhodu ter izpodkopavanju temeljev slovenske samobitnosti na tem prostoru. Manjšinska politika v zamejstvu se je tem trendom s težavo upirala. Definiranje prave poti obstanka oz. ohranjanja bistvenih smeri razvoja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji je bilo često stihijsko in nedomišljeno. Marsikdaj se je kultura podrejela ekonomskim zahtevam samoorganiziranja in samofinanciranja. Marsikaj pa je raslo iz korenin posameznih skupnosti in posameznih pobud bogate tradicije preteklosti. V ta drugi razdelek sodi tudi delo Borisa Kureta »Boršt«. Ob devetdeseti obletnici prosvetnega društva Slovenec iz Boršta je ta marljivi in prizadevni kulturni delavec na svojstven način hotel povezati preteklost in sedanost slovenske vasi. V dolgih letih iskanja ter evidentiranja potrebnega gradiva je obredel vse pomembne inštitucije zgodovinskega spomina med Ljubljano in Reko. V svoji kroniki je obdelal s faksimiranjem arhivskih virov in komentarji Posojilno in konsumno društvo, Bralno in pevsko društvo Slovenec, Vzajemno društvo za zavarovanje goveje živine, Narodno delavsko organizacijo, Pogrebno društvo ter Glasbeno društvo Slovenec, torej vse oblike kulturne in gospodarske samoorganiziranosti davčne občine Boršt. Na modelu ene vasi je prikazal osnove narodne in gospodarske rasti Slovencev konec prejšnjega stoletja v okolici Trsta.

Povezave s tržaško slovensko politično stvarnostjo so tekle tudi na ravneh akumulacije kapitala in političnega konsenza. Politično društvo Edinost ter Zveza posojilnic in hranilnic sta v okoliških vaseh črpala svoj življenjski sok ter perspektivo narodne enakopravnosti. Vse vasi v tržaškem Bregu so bile znane po odličnem vinu. Domača »bržanska«, izvrstna in daleč naokrog znana vinska kapljica je v Boršt vedno privabljala tržaške izletnike, ki so tu pustili marsikateri krajcar ali celo krono. Železniška proga Trst—Herpelje je kraju prinesla razvoj in hitrejšo povezavo z mestom, kjer so lahko prodajali cenjeno prvo zelenjavo in sadje. Vse to je Borštu dajalo značaj bogate in napredne vasi, kar se je kazalo v razčlenjenem društvenem in kulturnem življenju. Da bi zbral vse te drobce »živete zgodovine«, je avtor veliko časa predsedel v Državnem arhivu v Trstu, v tržaški Mestni knjižnici, v Arhivu za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, v Slovanski knjižnici v Ljubljani, v Narodni